

17. Чеканцева З. А. Историки, история и память в современной Франции
URL: https://www.researchgate.net/publication/282731528_Istoriki_istoria_i_pamat_v_sovremennoj_Francii С. 253–267.

ТРАГЕДІЯ ГРЕКІВ ДОНБАСУ В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Бут Олександр

This article covers a relevant and scientifically significant issue – the historical memory of the Ukrainian people in relation Greeks operation in 1937 – 1938. The research is based on archival documents, which were investigated in the current archives of document security of the Regional Department of Ukrainian Security Service in Donetsk Region. The article reflects the historical memory of the Ukrainian people in relation to the tragedy of the Greeks of Donbas, emphasizes the untapped possibilities of historical memory in everyday life

Key words: *historical memory, Greeks, Donbas, repression, totalitarian regime, NKVD Directive, J. Stalin, M. Yezhov*

З прийняттям у 1936 р. Конституції, розпропагандованої як найдемократичнішої в світі, влада для утвердження тотального контролю над усіма складовими радянського суспільства вбачала найбільші труднощі в національній сфері. Етнічні товариства, пов'язані круговою порукою більше за інші групи населення, перебували під найслабшим контролем. Вони в уявленні Й. Сталіна становили найбільшу небезпеку. Саме тому основний удар у межах Великого терору в 1937–1938 рр. пройшовся за національною ознакою. Із 14 операцій НКВС СРСР, ініційованих новопризначеним наркомом М. Єжовим, згідно нового статистичного визначення, за «національною лінією» однією із найжорстокіших стала «Грецька операція».

Політичні репресії сталінського тоталітаризму в межах «Грецької операції» знайшли значне висвітлення в українській історіографії. Різним питанням цієї проблеми присвятили свої дослідження тільки в останні роки І. Г. Джуха, І. С. Пономарьова, Ю. Д. Попов, Л. Д. Якубова.

Пропонована стаття присвячена трагедії греків в історичній пам'яті українського народу. Не зважаючи на 80-ту річницю трагедії її актуальність підсилюється розв'язанням керівниками сусідньої Російської Федерації політики ідеалізації Сталіна, агресивного ставлення до незалежності України, яке переросло в «гібридну» агресію з анексією Криму і нищенням людських і матеріальних ресурсів у Донбасі. Наукова значимість статті вимагає глибокого з'ясування багатьох складових проблеми

історичної пам'яті українського народу на прикладі чисельного населення греків Донецького басейну, яке потрапило під жорна сталінських репресій.

Історична пам'ять вимагає, в першу чергу, з'ясувати, що ж спричинило таку жорстоку розправу. На наш погляд, йдеться про грецьке національне піднесення в умовах політики українізації з її суперечностями та зрушеннями, що викликало переосмислення всієї системи міжетнічних взаємодій у Донбасі. На регіональній мапі басейну серед ряду адміністративно-територіальних одиниць для греків як етнічних меншин упродовж другої половини 1920-х – першої половини 1930-х рр. були утворені 4 грецьких (Великоянісольський, Мангуський, Сартанський та Старокаранський) райони. З цим тісно пов'язано утвердження сталих традицій вольностей з часів Катерини II та переважно трудолюбивого сільського класу, про що свідчить аналіз «Сільського господарства греків Донбасу за переписом 1922 р.» [2, 28–30].

Не менше значення мали зовнішні обставини. Йдеться про посилення «чужеродності» греків, викликане відновленням у Греції монархії (1935 р.) і невдовзі утвердженням диктаторського уряду, що завдало найбільшого удару по сподіваннях Й. Сталіна стосовно світової революції. Саме для її здійснення Греція розглядалася головним плацдармом для засилки «революціонерів» на Близький Схід і Південну Америку, спеціально підготовлених під прикриттям Комінтерну в Москві.

По-друге, історична пам'ять українського народу потребує акцентувати увагу на передумові «розкрутки маховика» репресивної машини НКВС СРСР на чолі з М. Єжовим. Двигуном машини і «освяченням» для наркома стало рішення політбюро ЦК ВКП (б) п 51/94 «Про антирадянські елементи» від 2 липня 1937 р. і відповідний наказ № 00447 «Про операцію з репресуванням колишніх куркулів, кримінальників та інших антирадянських елементів»).

По-третє, для історичної пам'яті важливо засвоїти початок «Грецької операції» і дорожню карту її реалізації. Йдеться про Директиву НКВС СРСР № 50215 від 11 грудня 1937 р. Наголошуючи на зв'язку з попередніми директивами щодо національних чисток, новація полягала в негайній ліквідації широкої мережі грецьких націоналістичних, шпигунсько-диверсійних, повстанських, шкідницьких організацій (підкреслив О. Б.). У Директиві визначалася кількість заарештованих і тих, кого планувалося розстріляти та відправити до виправних таборів на 10 років. Базою для цієї «роботи» ставали грецькі компактні поселення і групи в різних регіонах, зокрема в Донецькій області. Привертають увагу політичні події на початку реалізації єжовської директиви – перші вибори до Верховної Ради Союзу РСР згідно сталінської Конституції. На підготовку списків, ордерів на арешт відводилося три доби.

15 грудня 1937 р. – «чорний день» у пам'яті українського народу – масові репресії греків. За визначеною кількістю арештованих склалися т. зв. «альбомні списки» винесення вироку. Йшлося про протоколи рішень Особливої наради при НКВС Союзу РСР у складі особисто М. Єжова та генерального прокурора СРСР А. Вишинського. У перших «альбомах» – протоколи за 10 січня 1938 р. та за 12 січня 1938 р. значилося відповідно 174 та 200 прізвищ осіб по Донецькій області з вироком «Розстріляти».

Продовження операції визначила постанова політбюро ЦК ВКП (б) № 57/ 49 від 31 січня 1938 р. Тепер дозволялося здійснювати репресії шляхом позасудового порядку розгляду справ. Одночасно з протоколами Особливої наради т. зв. «двійки» тепер опрацьовували протоколи місцевих «трійок». У Донецькій області йдеться про начальника УНКВС, облпрокурора і першого секретаря обкому КП(б)У.

По-четверте, для з'ясування суті історичної пам'яті слід привернути увагу до кількості жертв «грецької операції» в Донбасі (таблиця 1).

Таблиця 1 [3]

<i>Населений пункт</i>	<i>Заарештовано осіб</i>	<i>Розстріляно осіб</i>	<i>% розстрілів</i>
Малий Янісоль	109	108	93,8
Саргана	132	131	99,2
Стара Гнатівка	188	180	95,7
Стара Карань	134	130	97
Старобешево	233	223	95,7
Старий Крим	110	104	95,5
Улакли	120	109	90,8
Ялта	219	214	97,7

Інформацію про страшну систему арештів і її наслідки дає аналіз списків громадян, що були репресовані. Наприклад, у першому томі видання «Реабілітовані історією. Донецька область» тільки на літру «А» опубліковані відомості про 1,5 тис. осіб. Серед них – 20 греків-однофамільців Арабаджи із с. Старий Крим Маріупольського району, які працювали на заводі ім. Ілліча, заводі Азовсталь, шахті «Щегловка» в Макіївці; хлібороби з 4 районів [5, 610–612]; 20 однофамільців Асланових, що народилися в с.м.т. Старобешево [5, 625–626].

Співвідношення розстріляних і засуджених до ув'язнення, за оцінкою дослідників, стало «калькуляцією» терору проти грецького населення Донбасу, що показано в таблиці 2.

Таблиця 2

Район	Засуджені особи	
	Розстріляні	Ув'язнені
Великоянісольський	679	45
Волноваський	175	16
Володарський	174	2
Маріупольський	899	21
Старобешівський	623	31
Старокаранський	460	19
Старокерменчинський	246	11

Разом на території Донбасу розстріляно 3 470 греків, засуджено до різних строків ув'язнення 158 осіб [4, 224–226].

У історичній пам'яті українського народу, по-п'яте, треба вибудувати галерею імен жертв тоталітаризму. Серед них на особливому місці перебуває Амфіктіон Димитріу, який народився 1896 р. у м. Стамбул. Студент став політемігрантом після революційної Росії, працював учителем в Одесі, Криму. В 1926 р. отримав громадянство СРСР. Із вересня 1930 р. Амфіктіон Матвійович працював викладачем Маріупольського грецького педагогічного технікуму, а в 1935 р. його затверджено літературним редактором грецького видавництва «Колехтивістис». Саме в Маріуполі розкрилися кращі якості великого ерудита, пропагандиста, зачинателя румейської літератури Георгія Костоправа, його соратника молодого поета Василя Галли. Він активно співпрацював з літературно-художнім альманахом «Неотита», трупкою Маріупольського грецького театру. Був знаним не тільки в грецькій громаді, а й в культурному середовищі Маріуполя загалом. Зовсім несподівано в грудні 1937 р. заарештований за участь у грецькій антирадянській організації, а 15 січня 1938 р. «двійкою» особливої наради НКВС СРСР засуджений до розстрілу. Реабілітований 6 березня 1964 р. [1, 125, 128 зв.].

Закріпленню історичної пам'яті славних імен греків сприяють публікації дослідників, розповіді в лекціях, виступах ЗМІ. Серед них ім'я Костянтина Федоровича Челпана, розробника дизельного двигуна для майбутнього танка Т-34. Генерального конструктора через місяць після присудження звання 15 грудня 1937 р. за звинуваченням у передачі матеріалів шпигунського характеру і одного із «керівників» грецької антирадянської організації Особлива нарада при НКВС СРСР 4 лютого 1938 р. засудила до розстрілу, 10 березня вирок було виконано. К.Челпан реабілітований лише в період хрущовської «відлиги» [5, 3].

Таким чином, історична пам'ять українського народу стосовно греків – жертв тоталітаризму – потребує подальшого удосконалення, активізації наукових досліджень в умовах доступу до раніше закритих архівів. Здається, заслугове на увагу офіційне визнання 15 грудня Днем пам'яті жертв «Грецької операції 1937 – 1938 рр».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Архів тимчасового збереження документів УСБУ в Донецькій області*. Ф. 2. Спр. 18083.
2. Бут О. М., Нікольський В. М. Сільське господарство греків Донбасу за переписом 1922 р. *Україна-Греція: історія і сучасність: тези міжнародної наук. конф.* / В. А. Смолій (відп. ред. Та ін.). Київ, 1993. С. 28–30.
3. Джуха І. Репресії проти греків СРСР в ХХ столітті (к 70-літтю початку терору). URL : [http://greek-martirolog.ru/gm.conf.2007krd. Php](http://greek-martirolog.ru/gm.conf.2007krd.php)
4. Нікольський В. М., Бут О. М., Добров П. В., Шевченко В. О. Книга пам'яті греків України. Наукове видання. Донецьк, 2005. 457 с.
5. Реабілітовані історією. У 27-ми томах: Науково-документальна серія книг. Донецька область. Обл. ред. кол.: В. М. Демидко (голова), О. М. Бут (заст. голови) та ін. Донецьк: КП «Регіон», 2004. 648 с.

Історична пам'ять в умовах гібридної війни

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА «ФРОНТИР» ХІРОАКІ КУРОМІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ ДОНБАСУ

Докашенко Віктор

In the context of historical memory and the «frontier», as an American version of regional memory, the political problems of the Donbas are traced, as they have long gone beyond the narrow borders of the frontier and have become an all-Ukrainian scale. The idea of Hiroaki Kuromiya is supported that the historical memory of a large part of the Ukrainian community has already shaped a distorted image of this region and its population, which is a mirror image of the negative image of Western Ukraine in the East of the country. It is argued that the correction of the situation will serve as the basis for the consolidation of the Ukrainian nation.

Key words: *historical memory, regional memory, «frontier», political problems of the Donbas.*

Запропонована до обговорення доповідь є спробою продовження аналізу книги американського історика японського походження Хіроакі Куромії «Зрозуміти Донбас», перекладеної українською і російською мовами і виданої в Україні у 2015 р. [5]. Перебуваючи на той час у стані